

Martha Hughes Cannon

Wil Aaron

Yn 2019, dadorchuddiwyd cerflun o Martha Hughes Cannon i gynrychioli pobl Utah yn Neuadd y Cerfiadau yn Adeilad y Capitol yn Washington. Yn ei chartref mabwysiedig yn Ninas y Llyn Halen yn Utah, mae hi'n adnabyddus iawn. Gwelir ei henw ar brif adeilad Adran Iechyd y dref, ar gadair yn Adran Radioleg Prifysgol Meddygaeth Utah, ac ar wobwr a gyflwynir yn flynyddol i'r rhai a gyfrannodd fwyaf tuag at iechyd mamau a phlant yn Utah. Yn rotunda y senedd-dŷ yn Utah, y mae cerflun wyth troedfedd o uchder ohoni.

Ysgrifennwyd drama gerdd a gwneuthpwyd ffilm lwyddiannus am ei bywyd. Gyferbyn â'r deml, ar un o brif strydoedd y ddinas, y mae plac yn ei choffâu ac arno y geiriau 'Er cof am y Doctor Martha Hughes Cannon, Meddyg Arloesol. Seneddwrraig Talaith Cyntaf yr Unol Daleithiau.'

Ganwyd Martha yn ferch i saer yn Llandudno ym 1857. Pedair oed oedd hi yn croesi'r paith. Ni fu'r daith yn bleser iddi hi na'i theulu. Bu farw ei chwaer fach, Annie, a oedd eto heb fod yn flwydd oed ac yna clafychodd ei thad, heb feddyginiaethau wrth law i drin ei salwch. Bu ef farw hefyd, dridiau ar ôl cyrraedd y Dyffryn. Yn ifanc iawn, penderfynodd Martha mai gyrfa yn gofalu am gleifion a ddewisai hi. Ni freuddwydiodd bryd hynny y câi fod yn ddoctor, ond erbyn iddi gyrraedd ei deunaw 'roedd syniadau Brigham Young am le merched yn y gymdeithas ac am fanteision meddyginiaeth fodern yn dechrau newid.

Galwyd Martha gan yr Eglwys i fynd i Brifysgol Michigan i ddilyn cwrs gradd mewn meddygaeth. Hi oedd y drydedd ferch yn Utah i wneud hynny. Wedi cwblhau ei gradd yn llwyddiannus apwyntiwyd hi i staff yr ysbyty merched cyntaf yn Ninas y Llyn Halen ac ymddangosai fod gyrfa foddhaol a defnyddiol o'i blaen. Ond ym mis Ebrill, 1886, trodd ei chefn ar y cyfan a ffoi o Utah. Gyda hi aeth a'i baban, Elizabeth, oedd yn saith mis oed ac o'i hól gadawodd ŵr a briododd mewn seremoni gyfrinachol ddeunaw mis ynghynt. Un o gyfarwyddwyr yr ysbyty oedd Angus Munn Cannon, dyn amlwg yn y gymdeithas Formonaidd a brawd i George Q. Cannon, llywydd y Genhadaeth ym Mhrydain ym 1861. Martha oedd ei bedwaredd wraig. Yr oedd yn ddwy flynedd ar hugain yn hŷn na hi.

Camgymeriad fyddai tybio i Martha gael ei gorfodi i briodas amlwreiciol gan gymdeithas batriarchaidd orthrymus. Roedd yn fenyw ddeallus, oleuedig a

pendant ei barn, ac mae'r modd y mynnodd addysg a gyrfa iddi ei hun yn adlewyrchu ei hysbryd annibynnol a'i ffeminyddiaeth ddigyfaddawd. Gwyddai'n iawn beth oedd o'i blaen. Gwyddai na fyddai'n cael bywyd cartef confensiynol. Gwyddai na chât ond ambell ymweliad gan ei gŵr. Ond credai â'i holl galon yn nysgeidiaeth ei heglwys ac yn sancteiddrwydd priodas amlwreiciol. 'Plural marriage,' ysgrifennodd, 'would be unendurable without a thorough knowledge from God that the principle for which we are battling and striving to maintain in its purity upon the earth is ordained by Him.'

Ni allasai fod wedi cychwyn ar briodas amlwreiciol ar adeg mwy anffodus. Roedd llifeiriant o deimlad gwrth-Formonaidd yn golchi trwy'r Unol Daleithiau a'r llywodraeth ffederal yn Washington yn benderfynol o waredu'r genedl rhag ffordd o fyw a ystyriai'n farbaraidd. Gosodwyd ditectifs i wyllo rhai o'r dinasyddion mwyaf dylanwadol, ac un o'r rhai cyntaf i'w arestio oedd Angus. Gwyswyd Martha i roi tystiolaeth yn ei erbyn ac yn erbyn dynion eraill hefyd y bu eu gwragedd dan eu gofal yn yr ysbyty mamolaeth. Er mwyn osgoi tystiolaethu, ffodd dramor, gan fynd â'i phlentyn newydd-anedig gyda hi.

Daeth i Brydain, gan aros yn gyntaf gyda perthnasau ei mam yn Birmingham a'r cyffiniau. Teithiodd i Landdoged, ger Llanrwst yn Sir Ddinbych, i chwilio am deulu ei thad. Aeth ymlaen i Ffrainc, y Swistir a'r Almaen, gan ymweld ag ysbytai ac ysgolion nyrsio, yn fwyfwy digalon ac unig ac yn hiraethu o hyd am ei chartref ac am Angus. Ysgrifennai ato heb geisio cuddio dim. Cadwodd Angus ei llythyrau i gyd, ac wedi iddo farw aethant i Archif yr Eglwys yn Salt Lake City, lle gellir eu darllen heddiw – cofnod gonest a phoenus o fywyd mewn amlwreiciaeth.

Wedi dychwelyd, bu Martha'n weithgar yn y mudiad hawliau merched. Roedd wedi ymhel ag ysbryd a chredoau'r mudiad o oedran ifanc. Yn ei harddegau gweithiodd fel cysodydd yn argraffdy'r 'Woman's Exponent', cylchgrawn i ferched Mormonaidd a oedd yn frwd dros briodas amlwreiciol a thros bleidlais i ferched. Roedd merched Utah mewn sefyllfa anghyffredin iawn. Am ddwy flynedd ar bymtheg, o 1870 i 1887, bu ganddynt yr hawl i bleidleisio, hawl a enillwyd yn bennaf trwy ymdrechion lobi gwrth-amlwreiciaeth yn Washington. Eu dadl oedd y byddai merched Mormonaidd, o gael y bleidlais, yn siŵr o'i defnyddio i dorri'n rhydd o hualau amlwreiciaeth. Ond pleidleisiodd y chworydd fel un dros y status quo, gan fynnu nad oedd mandad gan y llywodraeth i ymyrryd. Dadleuent fod ysgariad yn hawdd i'w gael yn Utah i wraig oedd yn anhapus yn ei phriodas. Rhoddodd eu gwrthwynebwyr y gorau

iddi yn y diwedd ac, wedi caniatáu'r bleidlais i ferched Utah am ddeunaw mlynedd, tynnwyd yr hawl oddi wrthynt yn ddisymwth. Sbardunodd hyn adwaith chwyrn ac ymgyrch rymus i adennill y bleidlais, a bwriodd Martha iddi'n frwd.

Trwy gydol y 1880au, tynhaodd y llywodraeth ffederal ei gafael ar y Seintiau amlwreiciol, gan eu gwasgu'n ddirugaredd. Carcharwyd cannoedd ohonynt, cafodd cannoedd mwy ddirwyon trwm, ac atafaelwyd mwy a mwy o eiddo'r Eglwys. Yn y pen draw, yn 1890, tair blynedd ar ddeg ar ôl marwolaeth Brigham Young, ildiodd yr Eglwys a chyhoeddodd Wilford Woodruff, y Proffwyd ar y pryd, fod Duw wedi deddfu mai un wraig yn unig oedd i bob Sant o hynny ymlaen. Yn gyfreithiol felly, dylai fod perthynas Angus a Martha wedi dod i ben, ond roedd yn amlwg yn fuan ei bod yn parhau.

Ar ôl dychwelyd i Salt Lake City yn 1888, cychwynodd Martha ar yrfa newydd. Sefydlodd goleg hyfforddi nyrsys, y cyntaf yn Utah. Ond ymhen dim, bu rhaid iddi roi'r gorau i'w gyrfa newydd. Unwaith eto, roedd hi'n feichiog. Unwaith eto, er mwyn amddiffyn Angus, cefnodd ar ei hamcanion a ffoi, y tro hwn i Galiffornia, gan fynd ag Elizabeth a'i mab newydd-anedig, James (1890–1950) gyda hi. 'Oh for a home, for a husband of my own and a father for my children', ysgrifennodd, 'and all the little auxiliaries that make life worth the living. Will they ever be enjoyed by this storm-tossed exile?'

Ymhen dwy flynedd, dychwelodd yn dawel i Salt Lake City ac ailafael yn ei phractis meddygol a'i phriodas amlwreiciol. 'That Martha and Angus loved each other is evident,' ysgrifennodd un o wyrion Angus, 'but equally manifest were their disputes. Theirs was a bittersweet relationship. Love letters and valentines interspersed with complaints about neglect and threats of divorce.'

Daeth yn aelod blaenllaw o'r Utah Women's Suffrage Association a gwnaeth enw iddi ei hun fel areithydd, nid yn unig yn Utah, ond ar draws y wlad. Fe'i gwahoddwyd i siarad yn Ffair y Byd yn Chicago yn 1893, a nododd y Chicago Record 'Mrs Dr. Martha Hughes Cannon...is considered one of the brightest exponents of the women's cause in the United States'. Nid oedd Utah eto'n dalaith, ond roedd wedi cael addewid o statws talaith petai'n rhoi'r gorau'n ffurfiol i amlwreiciaeth. Cadwyd yr addewid yn 1896, ac yng nghyfansoddiad y dalaith newydd roedd cymal yn adfer y bleidlais i ferched. Ni fyddai merched yn ennill yr hawl i bleidleisio yng ngweddill yr Unol Daleithiau am bum mlynedd ar hugain eto. Wedi ennill y frwydr honno, chwiliodd Martha am achos arall i'w ymladd.

Bu'n ymwybodol ar hyd ei gyrfa nad oedd safonau meddygol yn uchel yn Utah. Tyfai Salt Lake City yn gyflym, gan ddyblu yn ei maint rhwng 1880 a 1890. Roedd afiechydon fel colera, TB, y pŷs a'r frech goch yn rhemp. Roedd angen dŵr glanach, system carthffosiaeth well, a gwell amodau gwaith i'r gweithlu. Yn etholiad cyntaf senedd newydd y dalaith, rhoddodd Martha ei henw gerbron fel un o'r Democratiaid yn y gystadleuaeth am un o seddi Salt Lake City. Yn sefyll yn ei herbyn yr oedd ei gŵr, Angus yn un o ymgeiswyr y Blaid Weriniaethol. Pan ddaeth diwrnod yr etholiad ym mis Tachwedd 1896, enillodd Martha a'r Democratiaid fuddugoliaeth ysgubol. Hi oedd y wraig gyntaf i'w hethol i senedd talaith Utah, a dyna pam y saif ei cherflun heddiw yng nghwrt Adeilad Capitol Utah. Hi hefyd oedd y wraig gyntaf i'w hethol i unrhyw senedd yn y genedl gyfan, yn daleithiol neu ffederal, a dyna pam y mae cerflun ohoni i'w godi yn y National Statuary Hall yn Washington D.C.. Daeth llawer o anrhydeddau eraill i'w rhan, gan gynnwys stamp coffa yn 1992 ac enwi adeilad Adran Iechyd Utah 'The Dr. Martha Cannon Building' yn 1986.

Bu'n llwyddianus iawn fel seneddswraig. Fel y gellid disgwyl, ym maes iechyd cyhoeddus y gwnaeth ei gwaith gorau. Yn ystod ei mis cyntaf yn y swydd, cyflwynodd fesur i sefydlu awdurdod iechyd cyhoeddus a gyfrannodd at osod safonau glanweithdra uwch ledled y dalaith, gan wella'r cyflenwad dŵr, trwyddedu doctoriaid a cheisio rheoli afiechydon heintus. Etholwyd Martha yn aelod o fwrdd yr awdurdod newydd. Ar yr un pryd llywiodd ddeddf 'i ddiogelu iechyd gwagedd a merched cyflogedig' i'r llyfrau statud ac un arall 'yn gorfodi'r awdurdodau i roi addysg i blant dall a mud a byddar'. Noddodd fesur hefyd i sefydlu safonau glanweithdra gwell yn y diwydiant cynhyrchu bwyd. Yn 1899, cafwyd ymgais i'w henwebu i sedd yng Nghynghres yr Unol Daleithiau, ond nid oedd i fod.

Unwaith eto, a'i gyrfa ar i fyny, chwalwyd ei chynlluniau gan feichiogrwydd arall. Y tro hwn nid oedd modd ei gadw'n gyfrinach. Arestiodd Angus a chafodd ddirwy o \$100, ond talodd Martha yn ddrutach. Pan anwyd Gwendolyn yn Ebrill 1899 ymddeolodd Martha o fywyd cyhoeddus, er nad oedd ond yn ei deugeiniau. Parhaodd mewn practis preifat a gwnaeth astudiaeth o afiechydon nerfol, gan ddod yn awdurdod ar ddibyniaeth ar gyffuriau, ond treuliodd fwy a mwy o'i hamser gyda'i phlant. Dirywiodd ei pherthynas ag Angus nes gadael fawr mwy na mân gecran a llythyrau dibaid yn gofyn am bres.

Y mae tystiolaeth y llythyrau yn awgrymu iselder cynhyddol. Er gwaethaf ei hymddygiad hunan-hyderus yn gyhoeddus, dioddefai yn breifat o ddiffyg hyder.

‘People have said I had no feeling when in reality my pent up feeling, like a cankerous worm, was gnawing me internally’. Bu farw ei merch, Gwendolyn, ym 1928, yn 29 mlwydd oed. Torrodd hyn galon Martha. Ni fedrai ei gŵr roi iddi’r cartref ddyheuiai amdano na’r sicrwydd emosiynol yr oedd arni angen. Yn y diwedd, gadawodd Utah a symud i fyw at ei mab yn Los Angeles. Ac yno bu farw ar 10 Gorffennaf 1932. Un o’i dymuniadau olaf oedd bod yr holl o’i phapurau personol a’i dyddiaduron yn cael eu lloggi.

Am lawer blwyddyn bu bron i’w henw a’i gyrfa fynd yn anghof, ond cododd ei seren eto pan sylweddolwyd ei bod wedi ymladd llawer o’r brwydrau yr oedd gwraidd ifanc Mormonaidd, a gwraidd ifanc ymhobman, yn ymladd heddiw. Lledaenwyd y diddordeb yn ei hanes gan nifer o grŵpiau ffeministaidd. Trwy gydol ei bywyd brwydrodd am yr hawl i ferched gael byw bywydau cyfoethocach, mwy cyflawn ac mwy boddhaus. Eto, iddi hi, brwydr ydoedd a gymhlethwyd gan ei chred mewn priodas amlwreiciog a’i ffydd yn y ffordd Formonaidd.